Tema:

ESTETİKALIQ SANA MENEN ESTETİKALIQ İSKERLİKTİN' NEGİZİ HA'M MAZMUNI

Доц. З. П. Сеитова

2011

Joba:

- 1. Estetikalıq sana tu'sinigi
- 2. Estetikalıq sananın' tiykargı tu'rleri
- 3. Estetikalıq iskerlik, onın' tu'rleri.

Estetikalıq sana adamnın' du'nyag'a estetikalıq qatnasının' subekтiv ta'repi.

Estetikalıq sana–bul ja'miyetlik bolmıstın' tiykarında payda bolatug'ın ha'm onın' menen birge o'zgeretug'ın estetikalıq sezimler, talg'amlar, pikirler, ideallar, ko'zqaraslar, teoriyalar sisteması.

Da'slep ja'miyetlik sana tutas, bo'linbegen xarakterge iye boldı. Aqırı, o'ndiriwshi ku'shlerdin' rawajlanıwının' to'men da'rejesine, a'piwayı o'ndiriske primitiv, bo'linbegen sana sa'ykes keldi.

Arxeologiyalıq, etnografiyalıq, tariyxıy, tariyxıy-ma'deniy izertlewler sonı da'lilleydi, estetikalıq sananın' urpag'ı alg'ashqı adamnın' ele bo'linbegen tutas sanasında ha'm bar. Ol tiykarınan seziwlik xarakterge iye. Shaması estetikalıq sana a'dep-ikramlıq sana menen diniy sanadan burın payda bolsa kerek. Da'slepki waqıtları estetikalıq sezim, bahalaw, qullası pu'tkil ruwxıy iskerlik materiallıq iskerlikke, adamlardın' materiallıq qarım-qatnasıa'g'na enisip ketken.

Filosofiyalıq kó'zqaraslar estetikalıq sananın' tu'sinik, kategoriallıq ta'replerine (ma'selen, estetikalıq kó'zqaraslar, teoriyalar), iskusstvonın' estetikalıq sanag'a ta'siri h.t.b. bolıp a'melge asadı.

Estetikalıq sana ja'miyettin' toparlarg'a bo'liniwinin' jag'dayında ideologiyalıq sferada – estetikalıq ideallarda, kó'zqaraslarda, teoriyalarda kó'rinis tabadı. Al endi estetikalıq sananın' emotsionallıq-psixologiyalıq sferası (estetikalıq sezimler ha'm talg'amlar) olar belgili da'rejede toparlıq ma'plerge qarata o'zinshelikke, avtomatlıqqa iye.

Estetikalıq sana, a'sirese onın' sotsiallıq-psixologiyalıq zvenosı tiykarınan ja'miyetlik bolmıstan qalıp otıradı. Geyde sonday adamlardı ushıratıw mu'mkin, siyasiy jaqtan jaqsı jetilgen bolsa da, ju'da' primitiv, rawajlanbag'an estetikalıq talg'amg'a iye.

Ja'miyetlik sananın' otnositelli erkinliginin' kó'rinisinin' bir forması – miyraslıq. Bul estetikalıq sanag'a ha'm tiyisli. Bul miyraslıq tek estetikalıq teoriya, kó'zqaraslarg'a emes, estetikalıq sezim ha'm talg'amlarg'a ha'm tiyisli.

Estetikalıq sana ja'miyetlik bolmıstı sa'wlelendirip qoymastan og'an keri ta'sir etedi de.

Estetikalıq sana estetikalıq iskerlik penen tıg'ız baylanıslı. Estetikalıq iskerlik protsesinde estetikalıq sana qa'liplesedi.

2. Estetikalıq sananın' tiykarg'ı, turaqlı elementleri: estetikalıq sezimler, estetikalıq talg'amlar, estetikalıq ideallar, estetikalıq ko'zqaraslar ha'm estetikalıq teoriyalar.

Estetikalıq sezimler estetikalıq sananın' ayrıqsha emotsionallıq qabatın quraydı. Sezimler adamnın' talapların qanaatlandırıwına qatnasının' ko'rinisi sıpatında payda boladı.

Estetikalıq sezimler sotsiallıq sezimler toparına kiredi. Estetikalıq sezimler o'z ishine go'zzallıqtı tanıp biliwge baylanıslı sezimlerdi – garmoniya, proportsionallıq, sonday-aq o'zi menen o'zi estetikalıq bolmaytug'ın sezimlerdi – quwanısh, maqtanısh, hayran qalıw, ra'ha'tleniw, jek ko'riw h.t.b. qamtıydı.

Estetikalıq sezimler birinshi ha'm ekinshi signal sistemasının' o'mir su'riwi menen baylanıslı.

Sonday-aq, en' quramalı ha'm turaqlı estetikalıq sezimler – go'zzallıq, ko'terin'kilik, tragiklik, komiklik. Bul jerde oraylıq orın go'zzallıq sezimine tiyisli. Go'zzallıq sezimi haqıyqatlıqtın' sulıwlig'ın ta'biyiy ha'm erkin qabıllaw uqıbı ha'm onı qabıllawda quwanısh ha'm la'zzet alıw.

Estetikalıq sezim keshirmelerden ajıralmas jag'dayda estetikalıq sezimnin' o'zi keshirmelerdin' ayrıqsha tu'rinin' protsesi. Onın' xarakterli belgisi: subekt penen obekttin' birlesiwi.

Estetikalıq talg'am estetikalıq qabıllaw menen tıg'ız baylanıslı. Go'zzallıqtı qabıllaw uqıbı ha'm ol tuwralı belgili pikirge iye bolıw emotsionallıq moment penen birge ratsionallıq momentti ha'm kirgizedi. Demek, estetikalıq talg'am ratsionallıq penen emotsionallıqtın' quramalı birligi. Bul jerde intuitsiyanın' da qatnası bar. Intuitsiya ha'rqashan o'z ishine logikalıq, tu'sinikliк oylawdın' talg'amlıq bahalawın biykarlamaydı.

Estetikalıq talg'am adamlardın' ko'zqaraslarınan, birinshi gezekte estetikalıq ko'zqaraslardan ajıralmaydı.

Sonday-aq, Kanttın' talg'am–adamnın' jeke adamg'a tiyisli rodlıq uqıbı dewinde jan bar. Talg'am qanshelli individuallıqqa iye bolıwına qaramastan, jeke adamg'a unag'n na'rse basqalarg'a da unaydı. Demek, ulıwmalıq ha'm bar degen so'z.

Ulıwma adamzatlıq baslama qa'legen estetikalıq talg'amda bar. Simmetriyanı, maqsetke muwapıqlıqtı, garmoniyalıqtı, ritmlilikti, uyımlasqanlıqtı h.t.b. qabıllaw qa'legen normal adamda unamlı estetikalıq emotsiya boldıradı.

ko'rkem talg'am estetikalıq talg'amg'a tiykarlanadı. Ekinshi jaqtan iskusstvo ko'rkem talg'amdı qa'liplestiredi. Ma'selen, Levitannın', Kuindji, Shishkin, Tansıkbaev, Umarbekovlardın' peyzajlıq jivopisi bizin' estetikalıq qabıllawımızdı ju'da' na'zik ha'm o'tkir etiwge mu'mkinshilik jasadı.

Estetikalıq sananın' du'zilisinde estetikalıq talg'am estetikalıq ideal menen tıg'ız baylanıslı.

3. Estetikalıq sana estetikalıq iskerlik penen dialektikalıq o'z-ara baylanısta.

Eger estetikalıq sana estetikalıq iskerliktin' tiykarında ha'm protsesinde a'melge assa, estetikalıq iskerlik estetikalıq saannın' a'melge asıwı, materiallasıwı. estetikalıq iskerliktin' tiykarında belgili talap bar. Talaplar ja'miyetlik o'ndiris tiykarında payda boladı. Biraq, bul bir ta'replemelikke iye emes. Aqırı, belgili talaplardın' o'ndiris, o'ndirissiz talaplar joq. Demek, belgili talaplarsız iskerliktin' konkret forması joq. Talap adamlardı iskerlikke umtıldıradı. Ekinshi jag'ınan iskerliktin' o'zi, onın' protsesi ha'm na'tiyjeleri jan'a talaplarda shaqıradı.

Adamnın' rodlıq talabı – miynetke talap. Estetikalıq talap miynetke talap penen tıg'ız baylanıslı. Estetikalıq talaptı belgili orıs psixologı S.L.Rubinshtein adamzat talaplarının' ishindegi en' adamgershilikli talap dep atadı. O'ytkeni, tap estetikalıq iskerlikte adamnın' ha'm ruwxıy ha'm materiallıq talapları misli birlesip, sintezlenetug'ınday. Estetikalıq talaptın' mazmunı adamnın' o'mirde do'retiwin, tutas, ha'r ta'repleme rawajlang'an adam sıpatında tastıyıqlanıwı boladı.

O’ndirislik ortanın’ estetikalanıwı dizainnın’ a’melge asıwı menen de baylanıslı.

Dizain tuwralı turaqlasqan pikir joq. Dizaindı predmetlik ortanı qa’liplestiriw boyınsha ko’rkemlik-texnikalıq iskrliktin’ tu’ri dep tu’sindiriw bar. Bul boyınsha dizain iskerliktin’ ken’ formasının’ – predmetlik-ken’isliklik ortanı qa’liplestiriwdin’ bo’legi. Dizain praktikası o’mirge arnawlı ilimiy distsiplinanı – texnikalıq estetikanı alıp keldi. Onın’ wazıypası bul iskerliktin’ o’zgesheliklerin ha’m nızamlıqların ashıw.

Texnikalıq estetika qollanbalıq ta’replerine de iye. Bunın’ teoriyalıq ta’repi du’nyag’a ko’zqaraslıq xarakterge iye.

Dizainda injener-konstruktorlıq, ilimiy ha’m ko’rkem iskerlik misli birlesken.

Dizain zatlardı olardın’ konstruktorlıq maqsetke muwapıqlig’ı ha’m texnologiyalıq rentabelligin esapqa ala sanaatlıq jobalawdın’ ajıralmas bo’legi.

Belgili, ken’ qollanılatug’ın tovarlardan baslap unikallıqqa iye stanok ha’m priborlardı tayarlawg’a deyingi aralıqta konstruktorlar, ekspluatatsiyalawshılar, psixologlar qatnasadı. Dizainer yakiy xudojnik-konstruktordın’ ornı bul jerde o’zgeshe. Onın’ wazıypası estetikalıq baњalıqqa iye produktlardı ha’m miynet quralların jasawg’a bag’darlang’an.

Dizainlardın’ bas wazıypalarının’ biri – o’ndiris penen tutınıwdın’, o’ndiriwshi menen tutınıwshının’ o’z-ara qatnasın optimallastırıwdan ibarat. Sonın’ ushın ha’m dizaynerdin’ estetikalıq ma’deniyatı, xarakteri ha’m onın’ estetikalıq talg’amının’ joqarılig’ı sheshiwshi rolge iye.

Dizain bolatug'ın bolsa, materiallıq-praktikalıq iskerliktin' tu'ri. İskusstvo produktınan dizain produktının' ayırmashılig'ı sonda, ol haqıyqatlıqtı sa'wlelendiriw emes, al haqıyqatlıqtın' o'zi. Biraq, sulıwlıq nızamı ha'm praktikalıq maqsetke muwapıqlıq da'rejesinde qayta o'zgertilgen haqıyqatlıq.

İskusstvonın' estetikalıq bahalig'ı belgili da'rejede onın' utilitarlıq bahalig'ına qarama-qarsı. Bul bahalıq ayrıqsha, ol adamlardın' materiallıq emes ruwxıy talapların qanaatlandırıwg'a bag'darlang'an. Al, dizainnın' produktı menen ol mashina ma ya ken' qollanılatug'ın predmet pe, ba'ribir onın' taza praktikalıq xızmetinen ajıralmaslıqta.

İskusstvo produktı qanday materiallıq sistemag'a enisse ha'm o'zinin' o'zinsheligin, erkinligin jog'altpaydı. Al, dizin produktı o'zi belgili bolg'an zatlıq sistemadan bo'lek jasay almaydı. Bunnan juwmaq sol, dizainerlik iskerliktin' obekti jeke mashina emes, pu'tkil u'skene, bina, interer, mebeli menen birliktegi mashinalar sisteması boladı.

Ha'zirgi waqıtta dizain adamzat bolmısının' globallıq problemaların sheshiwge enisti. Ma'selen, ta'biyiy resurslardı ratsionallıq paydalanıw, adamnın' densawlig'ın saqlaw ha'm qorshag'an ortanı qorg'aw h.t.b. mashqalalar.

Estetikalıq faktor ilimiy do'retiwshilikke ha'm ta'n ekenligin umıtpawımız kerek. Aqırı, ko'p g'ana izertlewler sonı ko'rsetedi, alımnın' do'retiwshilik potentsialları, onın' miynetinin' na'tiyjeliligi ha'm effektivliligi onın' estetikalıq ma'deniyatının' da'rejesinen g'a'rezli. Estetikalıq ma'deniyattın' da'rejesi alımnın' rawajlang'an estetikalıq sezimi, fantaziyası, intuitsiyası, obrazlardı do'retiw uqıbı, oylawdag'ı parodoksallig'ı h.t.b. g'a'rezli.

A'sirese, fantaziyanın' roli ayrıqsh. Fantaziya estetikalıq sezim menen o'tlesip ketken, ol adamnın' universal uqıbına kiredi. Aqırı, adamnın' a'piwayı ulıwmalastırıwının' o'zinde fantaziyanın' elementi bar.

Kibernetikanın' tiykarın salıwshılardın' biri N.Viner fantaziyada oylawshı adamnın' en' jetilgen esaplaw u'skenesinen ayırmashılig'ın ko'redi.

Fantaziya ku'shli alım bo'leklerden burın pu'tinde tez uslaydı. Bul uqıp A.Enshtein, N.Bor, M.Born, V.Vernadskiy, A.Fersman h.t.b. ullı oyshıllarg'a ta'n bolg'an.

Fantaziya ha'm erkinlik bir-birinen ajıralmas birlikte. Onın' u'stine, fantaziya alımdı subektivizmnen de saqlaydı.

İntuitsiyanın' roli de ku'shli. İntuitşiya zatlardın' obektiv baylanısların da'lillewge su'yenbey-aq tu'siniw. İntuitsiyasız do'retiwshilik iskerliktin' bolıwı mu'mkin emes. Aqırı, intuitsiya, a'sirese faktlardı jıynawda, teoriyag'a «o'tiwde», jan'a tu'siniklerdi qa'liplestiriw, go'ne teoriyadan jan'a teoriyag'a o'tiwde h.t.b. ju'da' za'ru'rli.

A’debiyatlar:

- 1. Karimov İ.A. Wzbekiston buyuk kelajak sari. T.1998.
- 2. Borev Yu.B. Estetika. M., 1989
- 3. Djanabaeva G. Estetika ma’seleleri N., 1993
- 4. Umarov E., Pal A.S. Estetika. T., 1998.